

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

АНАЛИЗА ДУПЉАЈСКИХ КОЛИЦА

„Sutor, ne supra”crepidam“.

О њима је написао дужи чланак др. Јозо Петровић, кустос (?!) Народног Музеја¹⁾. Karl Vöht, грађевинар из Беле Цркве, продао их је Н. Музеју. У Музеју није тада био ни један стручан археолог, па нико није посумњао у аутентичност колица, а још мање је тражио од продавца потребне податке о њихну налажењу, о налазачу, о начину којим је продавац дошао до њих и т. д., него се у свему ослонио само на његово тврђење да су колица нађена у Дупљаји.

Највећи непријатељи свих музеја су фалсификатори који су успели преварити стручњаке у Лувру познатом Сајтафернесовом златном тижаром. Ни приватни скупљачи старина нису поштеђени од таквих превара. Заслужни, велики и одлични археолог, пок. Артур Еванс, имао је рђаво искуство с „благодом из Тизбе“, а и мене су покушали обманути једним бедним фалсификатом, који ни слепце не би могао преварити²⁾.

После споменутог чланка Ј. Петровића та су колица проглашена за аутентична и добила су завидно место у Музеју, у којем су и сада изложена. На једној седници Археолошког Института С. А. Н. прочитала је свој чланак о тим колицима гђа Драга М. Гарашанин у намери да га публикује у Старинару. На тој седници сам изјавио сумњу у аутентичност тога објекта. Против моје изјаве жустро и упорно устала је гђа Гарашанин, али сам ја остао при својој мишљењу.

У Старинару за 1951 годину гђа Гарашанин је објавила о томе објекту чланак, преко којег, по својој дужности и полагају не смем ћутке прећи у интересу наше Археологије, Народног Музеја и, најпоследње, у интересу самог аутора.

Колица имају облик који данас зовемо чезе. Нећу замарати читаоца описом тих чеза, јер ће их он моћи видети у Народног Музеју. Оваква каква су, она немају никаквих аналогја у класичној култури или, ако хоћете, цивилизацији. Фалсификат је и у томе што између теракоте-фигурине и чеза нема никакве материјалне везе, јер се фигурина може, без икакве штете и тешкоће, дићи и уклонити с чеза. Она је типа познатог Кличевачког Идола, али се од њега разликује многим споредним и безначајним детаљима, а обучена је, како аутори оба чланка веле, у женско (?) одело. У унутрашњости коничног шупљег дела тела има фалос, који се види само кад се фигурина стави на главу.

Чезама је продавац Vöht приложио и један поклопац, који је у својој бесмисленој реконструкцији, г. Ђурђе Бошковић ставио као кишобран или сунцобран над фигурином везујући га жицом за њу. Ар-

¹⁾ Старинар за 1928—30, 1930 г. стр. 21 и даље.

²⁾ Старинар, 1907, додаток, стр. 41 и даље.

хеолози знају какав је изгледао грчки сунцобран по претстави Афродите на фризу Партефона. Али то не знају набеђени археолози који су суделовали у откупу, реконструкцији и публиковању самог објекта.

*

Фалсификатор Бем — или од њега упућиван керамичар — навео је „археолога“ (?) злогласног Ј. Петровића, а овај г-ђу Гарашанин да напише: „Фигуру на овим колицима Јозо Петровић идентификује као Apollon-a Belenus-a, односно његовог претечу“. Тешко је закључити из ове реченице ко је коме „претеча“, али је извесно да они то не могу ни бити. Ј. Петровић одиста пише: „По свима атрибутима (којим и каквим?) овога божанства изгледа да пред собом имамо претечу варваризираног Apollon-a Belenus-a, који је у нашим крајевима био веома поштован као бог сунца и плодности.“

Познато је и зна се, међутим, да је Apollon Belenus келтско божанство, нарочито поштовано у Аквилеји и њеној области. Тај Аполон не може бити „претеча“ онога који, по Бему, треба да је теракота на чеџама из Дупљаје, а ни Аквилеја није на нашој територији, као што ни ова теракота не може бити „претеча“ Apollon-a Belenus-a. Г-ђа Гарашанин је усвојила нагађање Ј. Петровића и, по своје обичају, не контролишући га.

*

У сваком раду, мануалном као и интелектуалном, радник пролази кроз три фазе: 1) учити, 2) научити и знати и 3) умети логично и корисно употребити стечено знање. То се из чланка г-ђе Гарашанин не види. Она је, по несрећи, била студент за време немачке окупације, кад на Катедри археологије није било наставника. Она је доживела ову тешку несрећу, због које је морала постати археолог самоук (аутодидакт), чија је судбина зла. Још горе је што она није тога свесна, Она се бачила на писање чланка о чеџама, за шта је потребно знање многих факата и доброг метода, што она нема.

Из искуства ми је познато да млади археолози, почетници, најпре се огледају на пољу грчке религије, не знајући да је то најклизавији и најопаснији пут. Ако су паметни и озбиљни, они то брзо увиде и и беже од тога.

Религија у грчкој или боље рећи у класичној култури или цивилизацији игра најважнију улогу. Она је база целокупне културе, њен интелектуални живот, у којем се развијала та цивилизација. С тога је класична религија веома компликована, јер су у њој конзерватизмом очуване *survivalances* (*survivals*) и најстаријих религија на територији Грчке. Не познаје грчку религију онај који мисли да познаје грчке митове. Митови су несумњиво дивно смишљене и компоноване дотичне појединости, али су они срочени за верне и „блажене нишче духом“, чије је царство небеско. „Они су многобројни, безбројни, јер су локални и везани за локална света места, светилишта, богове и херосе. С тога се данас оправдано сматра да је основа грчке, као и сваке друге религије чин — ритуал — а не мит. Г-ђа Гарашанин оперише у својем чланку само митовима, јер не зна вредност и значај чина (*ritual*). С таквим знањем она је ушла *in medias res*, па није чудо што није ни успела.

*

„Као божанства плодности у нашим крајевима“ — пише она „долазили би у обзир Дионисос и Аполон. Први је старије божанство, трачког (?) порекла, те ћемо најпре осветлити његову природу и везу с Подунављем“. Али Дионисос и у овом чланку остаје у истој густој помрчини, у којој је био у доба XIX века, чијим се, већ одавно заста-релим, делима служила. Јер после извршених ископавања од почетка XX века у Грчкој, Египту, Сирији, Месопотамији и т. д. Дионисос нити је пореклом из Тракије, нити је ма у каквој вези с Аполоном сем у

борби око Делфа, и ако су обојица с истока. Дионисос је специјално страни божанство, што се огледа и у миту о Дионисосу и трачком краљу Ликургу и у нашем св. Трифуну, који је по миту, пре времена хтео орезати лозу, па је место ње ухватио свој нос. Он је *survivant* дендролатрије из доба номадског живота људи, која се очувала у локалним обичајима и веровањима дубљих слојева народа, као и друга још старија веровања, почињући с фетишима, које у Грка помињу и грчки писци IV века пре н. е. када је у грчкој митологији још суверено владао, по миту, Зевс с Олимпа. Све то је заборавила или није знала г-ђа Гарашанин, кад је писала свој чланак, у којем пише и следеће: „Трачко порекло Дионисовог култа у бедљиво је доказао Е. Rohde у свом делу *Psyche*“, али она мудро прећуткује дотичну страну тога дела, о којем треба забележити да је написано у другој половини XIX века, дакле пре археолошких ископавања у XX веку.

У употреби потребне литературе г-ђа Гарашанин је веома конзервативна. Њој су основна дела L. Preller-a, од којих је једно написано и објављено у 1887, а друго у 1894 години—у 14 напомена, ако се не вaram, она цитира чланке из, такође сада већ застарелог дела, из Pauly—Wissowa, *Realencyclopädie*, који су ондашњи стручњаци написали. Све што је одатле могла напабирчити за свој чланак, а у првом реду мотиве, она је без и најмање резерве унела у свој чланак. Али тамо има и закључака појединих стручњака, који нису по својој вредности ништа бољи ни јачи од дотичних митова. Међутим самоук, као што је г-ђа Гарашанин, не осећа да су то мишљења и закључци тих модерних научника, а не факта, која су једино меродавна при тражењу научне истине. То је опипљив доказ осуства метода у њену раду.

*

Још горе је с Аполоном, који такође треба да је пореклом из Тракије или Хипербореје, али се у чланку тачно не разликују те две земље. На истом месту написано је: „Друго божанство које би долазило у обзир као божанство плодности, везано за те крајеве, био би Аполон, првобитно бог смрти, а затим вегетације, такође божанство сложене природе... Аполон је у миту тесно везан за земљу Хиперборејца“. Г-ђа Гарашанин очигледно не познаје и не разуме привед „хтонски“ $\chi\theta\nu\nu\omicron\varsigma$ од именице $\chi\theta\nu\nu$, па је с тога Аполона прогласила за „бога смрти“, који је доцније постао „бог вегетације.“ Све је то написано онако од ока, на рачун трачке богиње Bendis, која је у самој ствари малоазиска Kubele, грчка Demeter општа Μήτηρ Θιβόν и, најпосле, наша Богородица. Интересантно би било објашњење г-ђе Гарашанин о томе, како је бог смрти Аполон постао у трачкој митологији бог вегетације, пошто је у Грка постојао бог смрти $\Theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma$ (Thanatos)? Али ко ће се још бавити хтонским божанствима, која она не познаје и не разуме? Најзад шта је Sabazios у Трачана, који је био њихов највиши бог? Корисно је било загледати у A. V. Cook, *Zeus, I, Combridge, 1925.* стр. 455, што није учињено.

*

Већ професија самог Бема изазива сумњу у аутентичност колица, а распоред и правилност урезаних претстава одаје аутора, који је располагао нешто бољим познавањем цртања, али не и моделовања. Због тога је, можда, он и прећутао ближе и тачније податке о провенијенцији колица.

Да би доказао њихну аутентичност, Ј. Петровић је репродуковао неколико претстава на гемама и новцу класичне културе. Сем на његовој слици 1, на којој се види један точак између две крилате „аждаје“ (змије) остали наведени примери су у вези с Триптолемом, а не с Аполоном или Дионисом. На његовој слици 2 виде се две птице правилно упрегнуте на уобичајен начин у класичној култури, који не

одговара начину запреге на чезама из Дупљаје. Нема и не може бити примера из класичне културе, на којем би била три точка као на овим чезама. То је приближна копија модерног трицикла, што такође говори против аутентичности чеза. Њихне руке не постоје у класичном добу, када се употребљава само руда.

На колицима из Дупљаје постоје на крајевима руке руке птичје главе с вратовима, али нема птичјег тела, које, по нашим археолозима, треба да претстављају руке.

Фалсификатор је изгледа, видео негде протоме у облику птице на руди модерних кола, али није знао да се они и на руди класичних кола налазе: „At end of the pole (руда) . . . is a cap in the form of a ram's head . . . which probably formed the caps of chariot-poles, have decorations in the form of a Satyr blowing a horn, a boy, an Amazon and a Cupid respectively . . .“³⁾

Исте или сличне симболе брзине примењују и поједине модерне фабрике на својим аутомобилима. Према класичним узорима морали би се и протоми „лабудова“ тако објаснити, кад би били аутентични. Стога отпадају сва нагађања за објашњење теракоте на колицима као претставе Аполона или Диониса на основу ових протома.

Исто незнање и произвољност налазимо као на колицима и на теракоти фигуре, која је, тобоже, нађена на колицима заједно с поменути поклопцем. Али најгрубљи је фалсификат претстава фалоса у унутрашњости шупљине теракоте-фигурине. Због тога фалоса објашњавају Ј. Петровић и г-ђа Гарашанин фигурину као претставу Диониса или Аполона „у женском (?) оделу“. Госпођа се узалуд довија да за овакву претставу фалоса нађе оправдање у грчкој митологији.

Чему и коме, сем фалсификатору, служи тај скривени фалос, који се види само кад се фигура постави главачке? Зар то није очевидна ознака садашњег, модерног схватања стида и непознавање класичне културе, која удара неоспоран и неизбрисив жиг свога доба на све своје производе, по којем их и познајемо. У нашем добу нико не истиче видно претставу фалоса, који није био никакав срамни знак у класичној цивилизацији, па га ни аутор ове теракоте није смео крити, ако је хтео претставити мушку фигуру. Али фалсификатор, можда баш сам Karl Böhm или керамичар по његову упуству, није знао да фалос у класичној култури није ни у колико био сраман. Он је претстављан на тумулима у Малој Азији. Грчки Сатири се одликују истакнутим фалосима, а римске матроне носиле су нажит у облику фалоса.

Критичар, и ако то нисам желео бити, мора знати бар нешто више и боље од критикованог аутора, који не познаје једне, а не проверава друге чињенице, на које је негде случајно наишао.

Али прекинућу овде говор о „колицима из Дупљаје“, јер се бојим да ћу их сувише претоварити оним што би требало о њима рећи, а што би једва стало на какав већи камион.

*

После овога нека ми читалац допусти да и ја кажем „ . . . у неколико реди. . . “ и „дам бар правилну сугестију, у коме правцу треба тражити одговор на ово питање“—завршава свој чланак г-ђа Гарашанин.

Али ствари стоје друкчије.

V. Gordon Childe је у једном свом делу написао да су неолитски Македонци сишли са својих планина, због њихне оштре климе, у топлије и питомије Подунавље и ту основали Винчу на Дунаву и Гордош у долини Мориша. И ако нетачно, о томе се мишљењу може дискутовати. На другом месту Childe је, позајмљујући од Wace и Thomson-a, само узгред поменуо и сезонске сеобе, *migrations saisonnières*

³⁾ A Guide to the Exhibition Illustrating Greek and Roman Life, London 1929 стр. 161—162.

без икаквог даљег објашњења. Такве сеобе постојале су, а постоје и данас на Балканском Полуострву у опште као и у данашњој нашој држави. Оне се у нашем језику зову „бачије“ или другим којим именом.

Мени се чини да би у томе био кључ за решење проблема Дупљајских колица, кад би она била аутентична. Међутим много важније је решење проблема о аутентичним Хиперборејцима, о којима гђа Гарашанин вели: „Аполон у миту тесно је везан за земљу Хиперборејаца, своју постојбину, а сваке године у лето“ — а боље је рећи крајем лета — „довозе Аполона у Делфе“ (зар само тамо?).

Migrations saisonnières далеко боље и тачније одговарају мишљењу V. G. Childe-а и његових претходника, него „довожње Аполона у Делфе“.

Постоји, међутим и друкчије решење, али о томе ће се говорити на другом месту.

Сем тога познат нам је и грчки бог под именом Ἄπολλων νόμιος, заштитник пастира и стада. Лети кад на Приморју и у топлијим местима нема довољно паше за стоку, пастири и стада одлазе у планину, одакле се с јесени враћају у своја насеља. Ово је био повод „нордској теорији“ да с Карпата доведе преисториске људе у Тесалију и њену културу у тој области. Каква и колика супротност истини!! Тако је Ἄπολλων νόμιος доспевао у земљу Хиперборејаца, који су на тај начин познали Аполона, који је, по миту, имао стада говеда, која су му крали Диоскури.

У осталом нити су фалсификована Дупљајска колица вукли лабудови нити теракота претставља Аполона, поред свега њеног „женског одела“ и фалоса под њим. Ја сам у једном чланку написао да теракоте без карактеристичних атрибута и натписа не смемо назвати именом некаква грчког божанства. Према томе и сада сматрам да се ова теракота не сме назвати ни Дионисом ни Аполоном, утолико пре што је фалсификат.

Г-ђа Гарашанин ће, по својој дужности, учинити добро ако престане сматрати та колица као аутентичан оригинал, те да према томе с њима поступи како она заслужују. Друга напомена је у исто време опомена г-ђи Гарашанин. Ако она продужи обрађивати грчку религију на исти начин, биће боље за њу и ту религију да се махне таквих подухвата.

М. М. Васић, Београд.

О АНТИЧКОЈ ЕСТЕТИЦИ И НАУЦИ О КЊИЖЕВНОСТИ АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ

Ова велика студија, замишљена првобитно као увод у зборник античких радова из области естетике, није имала за циљ да да историју античке естетике, већ преглед њеног развоја, уколико је то могуће при оскудности сачуваних споменика, као и да истакне главне тенденције које су руководиле античким погледима на проблем лепота и на теорију уметности уопште а књижевности посебно. Али до остварења те замисли о зборнику античких радова није дошло, и ова студија, недовршена, али далеко од тога да буде фрагментарна, изаћи ће ускоро као самостално дело, што она уствари и јесте, у издању београдске Културе. Већ у приступном њеном делу, где се, после претходних историских разматрања, расправља о методама испитивања античке естетике, фино су осветљене разлике између философског и историско-филолошког метода прилажења и испитане су могућности њихове синтезе и, што је најважније, то нису остала само теориска разматрања. Уз то су прегледно изложени досадашњи резултати и дата је њихова критика. Чињеница да до данас ниједан класични филолог није обрадио античку естетику „у њеној целини и повезаности“, служећи се притом синтезом философског и историско-филолошког метода и примењујући